

Elżbieta SADOWSKA-WIECIECH

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

esadowska10@wp.pl

EUROSCEPTYCYZM W DOKTRYNIE PARTII KONSERWATYWNEJ¹

ABSTRACT **Euroscepticism in the Conservative Party**

Membership in European Union has become one of the most crucial and controversial issues in British politics in recent years. Eurosceptics from United Kingdom Independent Party were exhorting to leave the EU and more and more British people had supported them. David Cameron who was leading the government since 2010 had to express a conservative view on the matter. He had announced his plan to renegotiate the terms of EU membership and hold a referendum on the results, asking British people to vote for what he thought the only right choice – staying in European Union. But not all Tories shared that belief. This article examines the issue of Euroscepticism in Conservative Party analyzing its doctrinal as well as political origins and its influence on the government.

Keywords: euroscepticism, Conservative Party, United Kingdom

Słowa kluczowe: eurosceptycyzm, Partia Konserwatywna, Wielka Brytania

¹ Badania, dzięki którym powstał artykuł, zostały sfinansowane przez Narodowe Centrum Nauki (UMO-2011/01/N/HS5/03672).

Niechęć części torysów wobec Unii Europejskiej nie jest zjawiskiem nowym. Jakkolwiek bowiem miano eurosceptyków² zyskali oni dopiero na początku lat 90. ubiegłego wieku³, dystans do idei integracji europejskiej cechował członków Partii Konserwatywnej znacznie wcześniej. Wskazanie źródeł tej postawy, zmian, jakim podlegała, oraz jej miejsca w doktrynie partyjnej staje się szczególnie uzasadnione w obliczu rezultatu czerwcowego referendum, które ku zaskoczeniu badaczy brytyjskiego systemu politycznego, a także ogromnej części obywateli Zjednoczonego Królestwa i pozostałych państw wspólnoty przesądziło o opuszczeniu przez Wielką Brytanię struktur unijnych. Ponadto zróżnicowanie stanowisk dotyczących funkcjonowania Unii Europejskiej niejednokrotnie prowadziło do wewnątrzpartyjnych kryzysów, które nie tylko nie pozostały bez wpływu na wyniki wyborcze konserwatystów, ale także przyczyniły się do powstania jednoznacznie wrogiej strukturalom unijnym Partii Niepodległości Zjednoczonego Królestwa (United Kingdom Independence Party).

Powściągliwość wobec gospodarczej i politycznej integracji z państwami Europy kontynentalnej wydaje się naturalną konsekwencją torysowskiej wizji porządku społeczno-politycznego, opartej na hierarchicznej strukturze społecznej, tradycjonalizmie, zasadzie gradualizmu, poszanowaniu własności prywatnej oraz przywiązaniu do uświęconych tradycją brytyjskich instytucji politycznych, w tym również do Kościoła anglikańskiego⁴. Tę perspektywę uzupełnia sentyment do idei mocarstwowości wyrażanej w polityce zagranicznej działaniami o charakterze globalnym, które biorąc pod uwagę brytyjskie związki z państwami Wspólnoty Narodów oraz Stanami Zjednoczonymi Ameryki, również nie dostarczają argumentów za ścisłą współpracą unijną. Wyrazem takiego stanowiska korespondującego z Churchillowską formułą trzech koncentrycznych kręgów⁵, realizowaną do końca lat 50. XX wieku, stała się między innymi odmowa zaangażowania Wielkiej Brytanii w proces tworzenia Europejskiej Wspólnoty Obronnej.

² W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele podziałów dotyczących postawy eurosceptycznej. Badacze wyróżniają w jej ramach orientację twardą i miękką (zob. P. Taggart, A. Szczerbiak, *The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States*, „Sussex European Institute Working Papers” 2002, nr 51, s. 7); entuzjastyczną, pragmatyczną, sceptyczną i pryncypialną (zob. P. Kopecky, C. Mudde, *The Two Sides of Euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe*, „European Union Politics” 2002, Vol. 3, nr 3, s. 297-301, [online] <https://doi.org/10.1177/1465116502003003002>); a także polityczno-społeczną, ekonomiczną, demokratyczną oraz związaną z suwerennością (zob. C. Sorensen, *Love Me, Love Me not... A Typology of Public Euroscepticism*, „Sussex European Institute Working Papers” 2008, nr 101, s. 8). W prezentowanym artykule przyjęto podział eurosceptycyzmu nawiązujący do pierwszej z wymienionych klasyfikacji – na nurt radykalny utożsamiany z postulatem pozostania Wielkiej Brytanii poza Wspólnotą Europejską oraz umiarkowany zakładający renegocjację warunków akcesyjnych oraz ograniczone poparcie dla struktur unijnych.

³ L. Jesień, *Europa w lustrze eurosceptycyzmu*, Nowy Sącz 1999, s. 9, *Analizy, Dokumenty, Historia*.

⁴ A. Zięba, *Współczesne brytyjskie doktryny polityczne*, Białystok 2001, s. 32-33.

⁵ Wprawdzie dla Winstona S. Churchilla relacje z państwami europejskimi (obok współpracy z Ameryką oraz podmiotami tworzącymi niegdyś Imperium Brytyjskie) stanowiły istotny element, niemniej jednak w swojej koncepcji Stanów Zjednoczonych Europy sytuował on Wielką Brytanię poza tą strukturą. Zob. K. Łastawski, *Polityka zagraniczna Wielkiej Brytanii 1945-1956*, Warszawa 1975, s. 132 i n. Por. W. Churchill, *Stany Zjednoczone Europy*, przeł. P. Biskup, „Przegląd Europejski” 2012, nr 2, s. 112-144.

Przesłanki doktrynalne uzupełniano argumentami natury ekonomicznej. Chociaż w pierwszej powojennej dekadzie opowiedziano się za wzmocnieniem współpracy gospodarczej z państwami Starego Kontynentu, z rezerwą odniesiono się do propozycji utworzenia europejskiej unii celnej, która wymusiłaby zmiany w przynoszących Brytyjczykom największe korzyści relacjach z państwami Commonwealthu. Dążeniu do umocnienia priorytetowych dla Zjednoczonego Królestwa stosunków handlowych⁶ towarzyszyła obawa przed spowolnieniem rozwoju gospodarczego⁷ oraz koniecznością osiągnięcia przynajmniej częściowego kompromisu w stosunkach z europejskimi partnerami w kwestiach z nim związanych. Nieco więcej swobody zapewniłaby współpraca w ramach strefy wolnego handlu, która w opinii czołowych konserwatywnych polityków winna stać się podstawą wzajemnych więzów.

Pierwsze inicjatywy zmierzające do rozpoczęcia procesów integracyjnych zakładających wypracowanie wspólnego europejskiego stanowiska na płaszczyźnie gospodarczej i politycznej spotkały się z dezaprobatą zarówno kierownictwa, jak i szeregowych członków partii. Wprawdzie publicznie deklarowano poparcie dla idei jednoczącej się Europy, niemniej jednak faktycznie nie traktowano tej koncepcji jako realnego scenariusza. Wynikało to przede wszystkim z głębokiego przekonania o wiodącej roli Wielkiej Brytanii wśród państw Starego Kontynentu oraz z niechęci do ponadnarodowych instytucji. Skłonić torysów do zmiany postawy mogły jedynie względy bezpieczeństwa. Jednak gwarancję ochrony w razie konfliktu stanowiło w ich ocenie uczestnictwo w Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego oraz w Unii Zachodniej, w związku z czym nie widziano potrzeby tworzenia kolejnych struktur. Wszelkie problemy miano rozwiązywać na drodze konsultacji międzyrządowych.

Krytyka rządu laburzystów za odrzucenie w 1950 roku propozycji skierowanej do Brytyjczyków przez ówczesnego francuskiego ministra spraw zagranicznych Roberta Schumana dotyczącej prac nad utworzeniem Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali miała więc czysto polityczny charakter. Stanowisko opozycji nie odzwierciedlało bowiem konserwatywnej postawy ideowej, nie było również rezultatem osiągniętym dzięki wewnątrzpartyjnym dyskusjom. Przyjęli je liderzy partyjni liczący na pozyskanie przychylności wyborców, przeciwnych działaniom Partii Pracy⁸. Konserwatywni członkowie Izby Gmin zagłosowali zgodnie z linią polityczną wyznaczoną przez kierownictwo. Wyjątek na tym tle stanowiła jedynie grupa sześciu parlamentarzystów, którzy łamiąc dyscyplinę partyjną, wstrzymali się od głosu⁹.

⁶ *United for Peace and Progress: The Conservative and Unionist Party's Policy*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1955/1955-conservative-manifesto.shtml>, 10 X 2016.

⁷ W roku 1945 wartość brytyjskiego produktu krajowego brutto w przeliczeniu na osobę była o około 90% wyższa od średniej wartości tego miernika w Belgii, Francji, Holandii, Luksemburgu, Republice Federalnej Niemiec oraz we Włoszech. W latach 50. ta dysproporcja znacznie się zmniejszyła, osiągając w 1957 roku poziom 15%. Zob. *The Maddison-Project*, [online] <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/home.htm>, 2013 version, 10 X 2016.

⁸ N.J. Crowson, *The Conservative Party and European Integration Since 1945*, London–New York 2007, s. 19.

⁹ Jednym z członków tej grupy był Enoch Powell (1912–1998), który w kolejnych latach stanie się w Partii Konserwatywnej głównym teoretykiem radykalnego euroceptycyzmu. P. Cosgrave, *The Lives of Enoch Powell*, London 1989, s. 116.

Wydaje się więc, że w sprawującej od 1951 roku rządy Partii Konserwatywnej zdecydowanie dominowało zdystansowanie wobec europejskich procesów zjednoczeniowych, które byłoby najbardziej zbliżone stanowisku określanemu współcześnie mianem umiarkowanego eurosceptycyzmu. Świadczą o tym nie tylko wypowiedzi najważniejszych torysowskich polityków, ale także działania podejmowane przez kolejne rządy. Głębokie przekonanie o wyjątkowości brytyjskich rozwiązań ustrojowych, inkorporowanych do systemów politycznych innych państw, oraz będącej ich konsekwencją nadrzędnej roli Zjednoczonego Królestwa w stosunkach międzynarodowych stało się podstawą torysowskiej wiary w nieuchronność fiaska wszelkich przedsięwzięć politycznych podejmowanych bez udziału Wielkiej Brytanii. Taka postawa nie była kontestowana przez wyborców, ponieważ znacząca większość z nich przez wzgląd na niewiedzę oraz większe zainteresowanie kwestiami dotyczącym polityki wewnętrznej była obojętna wobec idei integracji¹⁰.

Do reorientacji konserwatywnej postawy doszło na początku lat 60., gdy zdano sobie sprawę, że utworzone na mocy traktatów rzymskich wspólnoty europejskie mogą okazać się trwałym podmiotem stosunków międzynarodowych, negatywnie wpływającym na gospodarkę brytyjską. Początkowo rząd Harolda Macmillana, co zapowiedziano w manifestie wyborczym z 1959 roku, dążył do zabezpieczenia interesów narodowych poprzez zaangażowanie zachodnioeuropejskich partnerów w działalność na rzecz utworzenia wspomnianej już strefy wolnego handlu¹¹, skupiającej wszystkie państwa zrzeszone w Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej¹². Podobna deklaracja znalazła się w mowie tronowej wygłoszonej w tym samym roku przez królową Elżbietę II¹³. Gdy jednak okazało się, że plany te nie zostaną zrealizowane, zaczęto rozważać możliwość przystąpienia Zjednoczonego Królestwa do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej.

Wówczas po raz pierwszy kwestia ta została poruszona na forum partyjnym¹⁴. Dyskutowano ją przede wszystkim przez pryzmat politycznych i ekonomicznych interesów Wielkiej Brytanii, nie przywiązując większej wagi do aspektów doktrynalnych. Wskazywano głównie na konieczność pobudzenia gospodarki brytyjskiej oraz wzrost roli handlu z państwami zachodnioeuropejskimi. Nie bez znaczenia pozostawał również

¹⁰ N.P. Ludlow, *Cena późnego akcesu. Wielka Brytania a Wspólnoty Europejskie 1950-1973*, [w:] *Drogi do Europy*, red. J. Kranz, J. Reiter, Warszawa 1998, s. 149.

¹¹ *The Next Five Years*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1959/1959-conservative-manifesto.shtml>, 10 X 2016. Nie był to jednak pierwszy pomysł mający na celu neutralizację procesów integracyjnych. W 1955 roku część konserwatywnych deputowanych z tylnych ław sformułowała dość niezwykłą propozycję włączenia państw zachodnioeuropejskich do Commonwealthu. Zob. G. Watson, *The British Constitution and Europe*, Lejda 1959, s. 25.

¹² Przedsięwzięcia podejmowane przez rząd brytyjski na tej płaszczyźnie, poczynwszy od zabiegów zmierzających do zablokowania działań integracyjnych, poprzez utworzenie konkurencyjnego wobec nich Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu, a następnie inicjatywy mające na celu zdominowanie handlu na kontynencie, szczegółowo omawia praca P. Landau, *Anglia na rozdrożu*, Warszawa 1969, s. 186-199, *Biblioteka Spraw Międzynarodowych*, nr 32.

¹³ HL Deb 11 October 1959 vol. 305 cc 1-5, col. 2.

¹⁴ P. Landau, *Anglia...*, s. 194.

nacisk Waszyngtonu sprzyjającego koncepcjom integracyjnym¹⁵. W rezultacie większość członków, współ z kierownictwem partii, opowiedziała się za rozpoczęciem procesu negocyjacyjnego. Konserwatyści nie stali się więc zwolennikami idei zjednoczeniowych z powodu zmian dokonanych w doktrynie partyjnej. Przewartościowanie założeń polityki zagranicznej było głównie pragmatyczną, a w opinii niektórych konieczną reakcją na działania podejmowane przez inne państwa, która miała pozwolić zachować Zjednoczonemu Królestwu centralną pozycję we Wspólnocie Narodów i na Starym Kontynencie.

Przekonanie torysów do Europy można uznać za jedno z najbardziej znaczących osiągnięć Macmillana, ponieważ, jak podkreślają Thomas Lindsay i Michael Harrington: *cale to przedsięwzięcie stało w oczywistej sprzeczności z wszystkimi tradycyjnymi instynktami partii, które polegały na obronie suwerenności narodowej za wszelką cenę*¹⁶. Należy również zauważyć, że reorientacja stanowiska konserwatystów miała niezwykle trwały charakter, gdyż poparcie dla tendencji zjednoczeniowych rosło w kolejnych latach i również współcześnie wydaje się znaczące. Ponadto zmiana profilu partii z umiarkowanie eurosceptycznej na względnie sprzyjającą idei integracji przesądziła jednocześnie o stopniowej marginalizacji krytycznych wobec niej parlamentarzystów, a w rezultacie o przesunięciu ich poza główny nurt polityki partyjnej. Mimo to część deputowanych stanowczo nie zgadzała się z przyjętą strategią.

Już podczas pierwszej po upublicznieniu przez premiera zamierzeń rządu¹⁷ krajowej konferencji w Brighton w 1961 roku grupa około 50 torysów z sir Derekiem Walkerem-Smithem, Robertem Turtonem oraz sir Harmarem Nichollsem na czele opowiedziała się przeciwko stanowisku partii¹⁸, uznając je za rezygnację z tak akcentowanej przez konserwatystów koncepcji silnego państwa. Również w samym gabinecie znajdowali się eurosceptycy, których obecność osłabiała w pewnym stopniu pozycję rządu, chociaż naturalnie nie mogła wpłynąć na przeformułowanie ustalonych wcześniej priorytetów. Należeli do nich między innymi Richard A. Butler, Reginald Maudling i Lord Hailsham¹⁹. Ten ostatni wiele lat później porówna rozwój dyskusji o wspólnocie europejskiej do wezbranej rzeki, podkreślając, że nie sposób przewidzieć, jak wpłynie ona na płaszczyznę polityczną, parlamentarną, ekonomiczną, a nawet konstytucyjną²⁰.

Zarysowujący się podział początkowo przybrał nieco na sile po zerwaniu negocjacji akcesyjnych przez prezydenta Charles'a de Gaulle'a, które skutkowało także wzrostem liczby obywateli niechętnych integracji. Oficjalne stanowisko Partii Konserwatywnej

¹⁵ P. Landau, *Spór o jedność polityczną Europy Zachodniej*, Warszawa 1976, s. 107-109, *Biblioteka Spraw Międzynarodowych*, nr 61.

¹⁶ T. Lindsay, M. Harrington, *The Conservative Party 1918-79*, London 1979, s. 214; cyt. za: L. Jesień, *Europa w lustrze...*, s. 56.

¹⁷ HC Deb 31 July 1961 vol. 645 cc 928-42, col. 930.

¹⁸ P. Landau, *Anglia...*, s. 201.

¹⁹ V. Bogdanor, *Footfalls echoing in the memory. Britain and Europe. The historical perspective*, „International Affairs” 2005, Vol. 81, nr 4, s. 694, [online] <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2005.00479.x>.

²⁰ Lord Hailsham, *On the Constitution*, London 1992, s. 81.

nie uległo jednak przekształceniu, bowiem w manifestie wyborczym z 1964 roku zapowiedziano bliską współpracę z państwami tworzącymi Europejską Wspólnotę Gospodarczą²¹, natomiast dwa lata później torysi stanęli do wyborów z planem ponownienia wniosku akcesyjnego²². Poza tym z czasem grupa parlamentarzystów chłodno odnoszących się do idei integracyjnych w obliczu stale pogarszających się wskaźników gospodarczych w głosowaniach dotyczących tego zagadnienia opowiadała się za proponowaną linią polityczną. Być może wynikało to również z faktu, że konserwatywni deputowani zajmowali ławy przeznaczone dla Opozycji Jej Królewskiej Mości oraz z poczucia obowiązku wobec nowego lidera, którym w 1965 roku został główny negocjator traktatów akcesyjnych oraz gorący zwolennik integracji europejskiej Edward Heath.

Mimo znacznego osłabienia nurtu eurosceptycznego w latach 60., w trakcie dorocznej konferencji partyjnej konserwatystów w 1969 roku złożono 28 wniosków domagających się zmiany stanowiska względem członkostwa Zjednoczonego Królestwa w EWG. Impulsem do ich wystosowania była nie tylko kolejna wyborcza porażka torysów, ale także ponowne weto de Gaulle'a w stosunku do wniosku akcesyjnego złożonego przez rząd Harolda Wilsona. Jednak czynnikiem, który mógł wpłynąć na znaczne umocnienie pozycji przeciwników procesów zjednoczeniowych, nie były wyrażane od dekady obawy o wynikające z nich konsekwencje dla brytyjskich rolników czy resentymenty o charakterze imperialnym. Wypracowaną równowagę mógł naruszyć zyskujący coraz większe poparcie wyborców Enoch Powell.

Ten charyzmatyczny erudyta o klasycznym wykształceniu i imponującym życiorysie jako zwolennik wolnego rynku początkowo opowiadał się za zaangażowaniem Brytyjczyków w gospodarczą współpracę z państwami Europy kontynentalnej. Jednak studia nad relacjami międzypaństwowymi oraz refleksja nad konsekwencjami politycznymi integracji skłoniły go do zmiany stanowiska. Chociaż jego najbardziej znane przemówienie wygłoszone 20 kwietnia 1968 roku w Birmingham dotyczyło imigracji z państw Commonwealthu²³, Powell za równie wielkie zagrożenie dla przyszłości Zjednoczonego Królestwa uznał jego udział w procesie tworzenia europejskiego wspólnego rynku²⁴. Swoje obawy na ten temat wyraził w Izbie Gmin podczas debaty nad przygotowaną

²¹ *Prosperity With A Purpose*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1964/1964-conservative-manifesto.shtml>, 10 X 2016.

²² *Action Not Words. The New Conservative Programme*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1966/1966-conservative-manifesto.shtml>, 10 X 2016.

²³ Przemówienie, które wywołało ogromne kontrowersje i stało się bezpośrednią przyczyną odwołania Powella ze stanowiska rzecznika ds. obrony w gabinecie cieni Heatha, krytykowało forsowaną przez rząd laburzystowski Ustawę o stosunkach rasowych z 1968 r., zawierającą między innymi zakaz odmowy świadczenia usług przez wzgląd na rasę, kolor skóry czy pochodzenie. Powell zwracał w nim uwagę na społeczne i polityczne konsekwencje otwartej polityki imigracyjnej, która jego zdaniem w krótkim czasie osłabi państwo, doprowadzając do silnych konfliktów. *Gdy patrzę w przyszłość targają mną złe przeczucia; jak Rzymianin wydaję się widzieć fale Tybru obficie spienione krwią*. Zob. Enoch Powell's 'Rivers of blood' speech, „The Telegraph” 2007, 6 XI, [online] <http://www.telegraph.co.uk/comment/3643823/Enoch-Powells-Rivers-of-Blood-speech.html>, 10 X 2016.

²⁴ R. Blake, *The Conservative Party from Peel to Thatcher*, London 1988, s. 308.

przez rząd białą księgą dotyczącą przystąpienia Wielkiej Brytanii do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej.

Przede wszystkim podał w wątpliwość główne uzasadnienie polityki akcesyjnej, jakim zarówno ze strony laburzystów, jak i torysów była prognoza szybszego wzrostu gospodarczego. Podważając adekwatność przywoływanych danych liczbowych, wskazał na nieprzewidywalność procesów rynkowych oraz stosunkowo ograniczony charakter takich argumentów, które potraktowane poważnie powinny przemawiać za integracją gospodarczą z Turcją, która również jest członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego i rozwija się znacznie szybciej niż państwa Europy Zachodniej²⁵. Powołując się na działalność duńskich, szwajcarskich i szwedzkich przedsiębiorstw, dowodził, że osiągnięcie sukcesu o wymiarze globalnym nie zależy od wielkości rynku wewnętrznego. Co więcej, wskazywał także na brak bezpośredniego związku między jego rozmiarem a tempem wzrostu gospodarczego²⁶. Sprzeciw mówcy budziły także obawy związane z marginalizacją handlu brytyjskiego powodowaną rozwojem głównych partnerów gospodarczych. Uznawał je za nieuzasadnione, będąc przekonany, że rozwój przemysłowy Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz państw Europy Zachodniej musi skutkować koniunkturą zależnej od nich gospodarki brytyjskiej.

Te racje stanowiły jedynie prelude do wyłożenia najważniejszych kwestii związanych z kontestacją idei zjednoczeniowych. Powell uważał, że utworzenie wspólnego rynku wymusi integrację polityczną, która z kolei zapoczątkuje proces tworzenia wspólnej waluty oraz instytucji o charakterze ponadnarodowym. Chłodno odniósł się zwłaszcza do deklaracji powołania parlamentu europejskiego, krytykując nie tylko jego legitymację, ale także zasadność funkcjonowania. *Parlament [brytyjski] jest naszą dumą i naszym obrońcą, ponieważ opiera się na społeczeństwie, które z niknącymi wyjątkami [...] wyraża gotowość akceptacji werdyktu większości, ponieważ czuje, że jest ona częścią tworzonej przezeń wspólnoty. Pytanie, jakie należy zadać w tym kontekście, brzmi: czy możemy wierzyć [...], że Brytyjczycy będą postrzegać siebie jako część społeczeństwa złożonego z dwustu pięćdziesięciu milionów innych osób, akceptując zdanie większości na temat podatków, polityki społecznej czy rozwoju?*²⁷

W kolejnych latach wątpliwości Powella odnośnie do integracji wzrastały. Jego zdaniem problemem była nie tylko utopijność idei zakładających stworzenie europejskiego społeczeństwa przy pomocy wspólnotowego parlamentu, ale także faktyczna utrata suwerenności na rzecz struktury, która nie ma jasno określonego kształtu²⁸. Był przekonany, że tendencje zjednoczeniowe doprowadzą do przesunięcia centrum decyzyjnego z Londynu do Brukseli, pozbawiając Brytyjczyków prawa do samostanowienia. Podobną ocenę sformułował Neil Martin²⁹, torysowski deputowany, który wbrew naciskom partyjnym nigdy nie poparł ustawy związanej z akcesją Zjednoczonego Królestwa do Europejskiej

²⁵ HC Deb 25 February 1970 vol. 796 cc 1213-338, col. 1263.

²⁶ Tamże, col. 1265.

²⁷ HC Deb 25 February 1970 vol. 796 cc 1213-338, col. 1267.

²⁸ P. Cosgrave, *The Lives of...*, s. 284.

²⁹ HC Deb 16 February 1972 vol. 831 cc 443-552, col. 520.

Wspólnoty Gospodarczej. Te poglądy, jakkolwiek bliskie wielu wyborcom³⁰, podzielała jedynie niewielka część konserwatywnych członków Parlamentu. W decydującym głosowaniu 17 lutego 1972 roku dyscyplinę partyjną złamało tylko 15 torysów.

Po przystąpieniu Wielkiej Brytanii do EWG eurosceptyczni politycy Partii Konserwatywnej, akceptując decyzję większości parlamentarnej, skoncentrowali się głównie na obronie interesów brytyjskich w instytucjach wspólnotowych. Postawy radykalne uległy przekształceniu w związku ze zmianą rzeczywistości politycznej, która zyskała wyraźny wymiar europejski. Kierownictwo ugrupowania skupione wokół Heatha, którego należy uznać za najbardziej proeuropejskiego ze wszystkich dotychczasowych konserwatywnych premierów brytyjskich, politykę europejską uczyniło swoim priorytetem, znacznie utrudniając krytykę strategii rządowej. W manifestie wyborczym z lutego 1974 roku członkostwo we wspólnotach europejskich uznano za najważniejsze osiągnięcie konserwatystów, a ewentualne wycofanie się Zjednoczonego Królestwa z powstałych struktur nazwano *katastrofą, której przyszłe pokolenia nie mogłyby wybaczyć*³¹. Jednocześnie, jak wskazuje Andrzej Zięba, zmierzano do zdominowania działań podejmowanych przez EWG tak, aby zapewnić Wielkiej Brytanii rolę przywódczą³².

Powell, nie godząc się na przyjętą linię polityczną, zrezygnował z członkostwa w Partii Konserwatywnej, prosząc zwolenników o oddanie głosu na laburzystów. Za główny podwód swojej decyzji uznał niedotrzymanie zobowiązań wyborczych przez gabinet Heatha³³ oraz poświęcenie ideałów torysowskich na rzecz niepewnych obietnic rozwoju ekonomicznego. *Urodziłem się torysem, jestem torysem i umrę jako torys, ale nigdy nie słyszałem, żeby element toryzmu stanowiło połączenie kształtowanych przez wieki [brytyjskich] praw oraz instytucji z tymi, które wypracowały inne społeczeństwa w nowe sztuczne państwo, i to bez zgody narodu*³⁴. Uznał również, że jedyną siłą polityczną gwarantującą gruntowną renegotiację traktatu akcesyjnego będzie rząd powołany z ramienia Partii Pracy, z Haroldem Wilsonem na czele, który w trakcie kampanii wyborczej zapowiedział organizację referendum dotyczącego ewentualnego opuszczenia przez Wielką Brytanię wspólnot europejskich³⁵.

³⁰ Zgodnie z danymi, które przytacza Krzysztof Zuba, badania przeprowadzone w sierpniu 1973 roku wskazywały, że Powell był jednym z najlepiej ocenianych polityków torysowskich, bowiem zaufaniem darzyło go 25% wyborców Partii Konserwatywnej, podczas gdy premierowi Heathowi wierzyło jedynie 6%. Zob. K. Zuba, *Dryfujące wyspy: europejskie dylematy Brytyjczyków*, Warszawa 2013, s. 175.

³¹ *Firm Action for a Fair Britain*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1974/Feb/february-1974-conservative-manifesto.shtml>, 10 X 2016.

³² A. Zięba, *Współczesny konserwatyizm brytyjski*, Warszawa 1990, s. 176.

³³ W manifestie wyborczym z 1970 roku Heath zapowiedział, że jego partia będzie jedynie negocjować warunki przystąpienia do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, informując o ich przebiegu Parlament oraz społeczeństwo, natomiast wszelkie konkretne rozwiązania będą musiały uzyskać poparcie deputowanych oraz obywateli. Zob. *A Better Tomorrow*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1970/1970-conservative-manifesto.shtml>, 10 X 2016.

³⁴ E. Powell, *Przemówienie wygłoszone 25 lutego 1974 roku w Shipley*, cyt. za: P. Cosgrave, *The Lives of...*, s. 345.

³⁵ *Let us work together – Labour's way out of the crisis*, [online] <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab/74feb.htm>, 12 X 2016.

Zmiana kierownictwa partii dokonana w połowie lat 70. nie przyczyniła się do rehabilitacji radykalnego eurosceptycyzmu oraz znaczących przekształceń w europejskiej polityce konserwatystów. Mimo że wybór Margaret Thatcher na stanowisko lidera oznaczał kontestację dominujących od lat 40. założeń paternalistycznych i zwrot w kierunku indywidualizmu, programowe dokumenty torysów nadal świadczyły o ich przychylniej ocenie instytucji europejskich. Przypomniano w nich między innymi o niemal 15-letnim poparciu konserwatystów dla idei zjednoczeniowych³⁶, stwierdzając, że jeden z głównych celów stanowi ochrona interesów Zjednoczonego Królestwa, w szczególności poprzez zaangażowanie się „całym sercem” w rozwój wspólnot europejskich. Z kolei w manifestie wyborczym z 1979 roku skrytykowano Partię Pracy za *obstrukcyjną i wrogą postawę, która osłabiła nie tylko pozycję przetargową Wielkiej Brytanii, ale także wspólnotę jako całość*³⁷. W podobnym tonie utrzymane były również wypowiedzi członków nowo powołanego rządu.

W kolejnych latach nadzieję na zmianę konserwatywnych priorytetów wzbudził sprzeciw Thatcher wobec mechanizmu kursów walutowych będącego częścią europejskiego systemu walutowego oraz jej jednoznaczne i stanowcze działania zmierzające do zmniejszenia brytyjskich wpłat do wspólnotowego budżetu. Jednak dopiero kilkanaście miesięcy po wejściu w życie Jednolitego Aktu Europejskiego, który znacznie zwiększał zakres integracji europejskiej, premier w sposób kompleksowy przedstawiła swoje poglądy na temat procesów zjednoczeniowych. Przyszłość Europy widziała w kontekście współpracy suwerennych narodów, których unia przyniesie korzyści zarówno polityczne, jak i gospodarcze³⁸. Sprzeciwiała się tworzeniu kolejnych zbiurokratyzowanych instytucji oraz stopniowemu przesuwaniu ośrodka decyzyjnego do Brukseli, argumentując, że kooperacja winna przybrać kształt stosunków międzypaństwowych. Co istotne, główną płaszczyzną współdziałania miał pozostać wspólny rynek, natomiast gwarancją bezpieczeństwa – otwarcie na relacje z partnerami z całego świata³⁹.

Przemówienie wygłoszone w Brugii⁴⁰ znalazło odzwierciedlenie w reakcji konserwatystów na kolejne inicjatywy zmierzające do zintensyfikowania procesów integracyjnych. Kontrowersje wywoływała nie tylko wykładnia przepisów Jednolitego Aktu

³⁶ *The Right Approach. A Statement of Conservative Aims*, London 1976, s. 67.

³⁷ *1979 Conservative Party General Election Manifesto*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1979/1979-conservative-manifesto.shtml>, 12 X 2016.

³⁸ M. Thatcher, *Speech to the College of Europe („The Bruges Speech”)*, 20 IX 1988, [online] <http://www.margaretthatcher.org/document/107332>, 12 X 2016.

³⁹ Margaret Thatcher sformułowała zasady, na których jej zdaniem winna opierać się integracja europejska. Należały do nich: dobrowolna i ożywiona współpraca między suwerennymi państwami, praktyczny wymiar polityki wspólnotowej, wspieranie przedsiębiorczości i zwalczanie protekcyjizmu oraz utrzymanie bezpieczeństwa przy pomocy NATO. Zob. *tamże*. Por. P. Biskup, *Integracja czy dezintegracja? Przyszłość Unii Europejskiej z perspektywy brytyjskiej*, „Analiza Natolińska” 2013, nr 5 (63), s. 13-17; K. Zuba, *Dryfujące wyspy...*, s. 183.

⁴⁰ Wystąpienie Thatcher zainspirowało Robertsona oraz Lorda Harrisa do utworzenia w lutym 1989 roku Grupy Brugijskiej (*Bruges Group*) – organizacji propagującej koncepcję Europy Ojczyzn. Jej członkowie, opowiadając się za rozluźnieniem więzów instytucjonalnych między Unią Europejską a Zjednoczonym Królestwem, popularyzowali koncepcję sformułowaną przez Żelazną Damę.

Europejskiego prowadząca do znacznego ograniczenia kompetencji państw członkowskich⁴¹, ale także ponowne naciski w sprawie przyjęcia przez Wielką Brytanię regulacji związanych z mechanizmem kursów walutowych. Ta ostatnia kwestia stała się główną osią sporu nie tylko wśród szeregowych torysów, ale także w rządzie. Premier jednoznacznie sprzeciwiała się inicjatywom zmierzającym do utworzenia unii monetarnej oraz Europejskiego Banku Centralnego, którego powołanie w jej opinii miałoby sens jedynie pod auspicjami suwerennego europejskiego rządu⁴².

Poglądy Margaret Thatcher stawały się coraz bardziej eurosceptyczne. Niechęć torysów chłodno odnoszących się do idei integracyjnych budziły zarówno przekształcenia dokonywane w instytucjach wspólnotowych, jak i nadmierny wzrost wpływów niemieckich i francuskich na procesy zjednoczeniowe. Ponownie wskazywano na konflikt między zasadą suwerenności Parlamentu a inkorporacją do porządków prawnych Zjednoczonego Królestwa norm prawa wspólnotowego oraz na konieczność podporządkowania interesów brytyjskich polityce unijnej. Premier piętnowała rozrost brukselskiej biurokracji, wskazując na nieprecyzyjny język aktów prawnych normujących jej funkcjonowanie. Protestowała zwłaszcza przeciwko planom zwiększenia liczby spraw rozstrzyganych w drodze głosowania z zastosowaniem większości kwalifikowanej oraz przeciwko rozszerzaniu kompetencji nie pochodzącej z wyborów powszechnych Komisji Europejskiej⁴³.

Te przekonania podzielała znaczna część społeczeństwa oraz wielu torysów. Eurosceptyczne skrzydło partii zyskiwało na znaczeniu, chociaż Żelazna Dama w listopadzie 1990 roku musiała ustąpić ze stanowiska. Jednak już trzy lata później dezaprobata wobec procesu integracji europejskiej wewnątrz partii była tak silna, że doprowadziła do poważnego kryzysu politycznego. Premier John Major, opowiadający się za ustaleniami poczynionymi w Maastricht⁴⁴, przegrał pierwsze głosowanie dotyczące ratyfikacji traktatu. Kolejne nie zakończyło się jego klęską tylko dlatego, że zdecydował się poddać pod ocenę członków Izby Gmin całą politykę zagraniczną rządu, wnioskując tym samym o wotum zaufania. Złamanie dyscypliny partyjnej oraz jawne wystąpienie przeciwko przedsięwzięciom własnego rządu świadczyło nie tylko o głębokim podziale konserwatywnych parlamentarzystów⁴⁵, ale także o radykalizacji nastrojów. W ocenie buntowników (*Maastricht rebels*)⁴⁶ poparcie gabinetu było równoznaczne z działalnością na szkodę Wielkiej Brytanii.

Były działacz stowarzyszenia – Alan Sked, wyrzucony zeń w 1991 roku, założył Ligę Antyfederalistyczną (Anti-Federalist League), którą dwa lata później przekształcił w Partię Niepodległości Zjednoczonego Królestwa. R. Hayton, *The UK Independence Party and the Politics of Englishness*, „Political Studies Review” 2016, Vol. 14 (3), s. 401.

⁴¹ L. Jesień, *Eurosceptyczna Brytania*, [w:] *Drogi do Europy*, s. 187.

⁴² HC Deb 23 June 1988 vol. 135 cc 1266-70, col. 1267.

⁴³ HC Deb 30 October 1990 vol. 178 cc 869-92, col. 872.

⁴⁴ *The Best Future for Britain*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1992/1992-conservative-manifesto.shtml>, 17 X 2016.

⁴⁵ G. Evans, *Euroscepticism and Conservative Electoral Support. How an Asset Became a Liability*, „British Journal of Political Science” 1998, Vol. 28, nr 4, s. 589, [online] <https://doi.org/10.1017/s0007123498000258>.

⁴⁶ Do eurosceptycznej grupy głosującej przeciwko polityce rządu należał między innymi Bill Cash,

Zjednoczenie Niemiec oraz upadek Związku Radzieckiego ustanowiły nowe relacje między państwami europejskimi, wywołując tym samym refleksję nad zasadnością i kształtem funkcjonujących sojuszy. Unia Europejska nie stanowiła już przeciwwagi dla komunistycznego reżimu, a korzyści płynące z integracji gospodarczej były mniejsze, niż oczekiwano. W tych warunkach idee zjednoczeniowe jawiły się jako mechanizm zagrażający brytyjskiej suwerenności i tożsamości narodowej, a także utrwalonemu przez przymierze ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki liberalnemu porządkowi światowemu⁴⁷. Ponownie odwoływano się do powszechnego wśród konserwatywnych mieszkańców Albionu przekonania o wyjątkowości anglosaskich rozwiązań i nieufności w stosunku do koncepcji, których źródłem nie było wielowiekowe doświadczenie.

Nacisk eurosceptycznego skrzydła partii spowodował, że manifest wyborczy torysów z 1997 roku zawierał niezwykle wyważoną ocenę relacji ze wspólnotą, wraz z jednoznacznie deklaracją dotyczącą przyszłości idei integracyjnych. *Konserwatywny rząd będzie szukał partnerstwa między państwami narodowymi. [...] Nie pozwoli natomiast, aby Wielka Brytania stała się częścią europejskiej federacji*⁴⁸. Widoczna zmiana narracji w kwestii polityki unijnej nie mogła zapobiec miażdżącemu zwycięstwu laburzystów, u podstaw którego leżały również podziały w Partii Konserwatywnej⁴⁹. W rezultacie Major ustąpił ze stanowiska lidera, a nowym przywódcą wybrano Williama Hague'a, co wydawało się potwierdzać dominację nurtu eurosceptycznego. Pierwszy raz od lat 50. niechętni integracji europejskiej konserwatyści przeważali nad jej zwolennikami⁵⁰.

Kierownictwo partii wspierane autorytetami Normana Tebbita i Margaret Thatcher sprzeciwiło się wszelkim projektom zmierzającym do pogłębienia procesów zjednoczeniowych, a zwłaszcza do przyjęcia przez Zjednoczone Królestwo wspólnej waluty. Względny sukces w wyborach do Parlamentu Europejskiego potwierdził słuszność decyzji torysów o usztywnieniu stanowiska wobec Unii Europejskiej. Podczas krajowej konferencji konserwatystów w Blackpool w 1999 roku Hague ostrzegał przed konsekwencjami nadmiernej centralizacji, podkreślając konieczność zawarcia w nowym traktacie unijnym klauzuli elastyczności, która pozwoliłaby poszczególnym państwom na

założyciel Fundacji Europejskiej (European Foundation) głoszącej konieczność renegotjacji traktatu z Maastricht, oraz Christopher Gill, Richard Body i Roger Knapman, którzy w kolejnych latach zdecydowali się poświęcić członkostwo w Partii Konserwatywnej na rzecz działalności w Partii Niepodległości Zjednoczonego Królestwa.

⁴⁷ D. Baker, A. Gamble, D. Seawright, *Sovereign nations and global markets. Modern British Conservatism and hyperglobalism*, „British Journal of Politics and International Relations” 2002, Vol. 4, nr 3, s. 403.

⁴⁸ *You can only be sure with the Conservatives*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1997/1997-conservative-manifesto.shtml>, 20 X 2016.

⁴⁹ W wyborach do Izby Gmin w 1997 roku stosunkowo znaczną popularnością wśród eurosceptycznych wyborców (także konserwatywnych) cieszyła się założona w 1994 roku przez Jamesa Goldsmitha Partia Referendum (Referendum Party), która postulowała przeprowadzenie powszechnego głosowania dotyczącego kształtu relacji między Zjednoczonym Królestwem a Unią Europejską. Zob. I. McAllister, D.T. Studlar, *Conservative Euroscepticism and The Referendum Party in the 1997 British General Election*, „Party Politics” 2000, Vol. 6, nr 3, s. 359-371.

⁵⁰ D. Baker, A. Gamble, D. Seawright, *Sovereign nations...*, s. 404.

rezygnację z tych aspektów integracji, które w ich ocenie byłyby trudne do zaakceptowania⁵¹. Podobne konstatacje zawarto w programie wyborczym z 2001 roku, uzupełniając je o obietnicę renegotjacji traktatu nicejskiego oraz uchwalenia ustawy zastrzegającej część materii legislacyjnej dla parlamentu brytyjskiego⁵².

Mimo drugiej klęski wyborczej kolejnymi liderami Partii Konserwatywnej zostawali politycy sceptyczni wobec jednoczącej się Europy. Zarówno Iain Duncan Smith sprawujący tę funkcję w latach 2001-2003, jak i Michael Howard pozostający na stanowisku do roku 2005 wykazywali daleko idącą ostrożność względem instytucji unijnych. Obaj kontynuowali linię polityczną wyznaczoną przez poprzednika, kładąc nacisk na kwestię imigracji oraz współpracy wojskowej między państwami unijnymi. Pierwszy z wymienionych wątków rozważano w nawiązaniu do planowanego rozszerzenia wspólnoty, a później także w związku z zamachami terrorystycznymi w Londynie, drugi natomiast był odpowiedzią na dyskusje dotyczące europejskiej strategii bezpieczeństwa. W dokumentach programowych stwierdzano, że przedsięwzięcia zmierzające do zwiększenia zdolności obronnych państw unijnych powinny być inicjowane w ramach działalności Sojuszu Północnoatlantyckiego⁵³, chociaż Wielka Brytania popierała również unijną współpracę na płaszczyźnie przeciwdziałania nowym zagrożeniom i zwalczania przestępczości.

W obliczu następnej porażki wyborczej stanowisko przywódcy partii powierzono Davidowi Cameronowi. Nowy lider dokonał przewartościowań w doktrynie partyjnej w duchu konserwatyizmu paternalistycznego. Zwrócił więc uwagę na potrzebę umocnienia państwowej służby zdrowia oraz systemu świadczeń socjalnych. Postulował poparcie dla procesu dewolucji i decentralizacji. Stworzona przez niego koncepcja *big society*, nawiązująca do tradycyjnie torysowskiej organicystycznej wizji społeczeństwa, stała się w 2010 roku głównym elementem programu wyborczego konserwatystów. Zakładała pobudzenie aktywności obywatelskiej i włączenie w proces zarządzania państwem jednostek, wspólnot lokalnych oraz organizacji pozarządowych tak, aby możliwie najwięcej decyzji było podejmowanych przez osoby bądź grupy, które zostaną nimi bezpośrednio dotknięte⁵⁴. Nowa perspektywa polityki wewnętrznej Wielkiej Brytanii nie miała wpływu na ujęcie relacji brytyjskich z europejskimi partnerami. W tej kwestii Cameron powtarzał jedynie argumenty przywoływane w poprzednich latach, nazywając zdradą działania laburzystów, które doprowadziły do ratyfikacji traktatu lizbońskiego.

Podtrzymał wyrażone wcześniej zobowiązanie do nowelizacji ustawy o Wspólnotach Europejskich z 1972 roku, tak aby w przyszłości warunkiem wejścia w życie umów przenoszących znaczne kompetencje na rzecz organów unijnych była zgoda obywateli wyrażona w referendum⁵⁵. Zapowiedział także renegotjację uregulowań związanych

⁵¹ W. Hague, *Leader's speech*, Blackpool 1999, [online] <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=145>, 12 X 2016.

⁵² *Time for Common Sense*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/2001/2001-conservative-manifesto.shtml>, 12 X 2016.

⁵³ *It's time for action*, London 2005, s. 28.

⁵⁴ *Invitation to Join the Government of Britain*, London 2010, s. 37.

⁵⁵ *Tamże*, s. 113.

między innymi z Kartą Praw Podstawowych oraz regulacjami dotyczącymi polityki społecznej. O eurosceptycznej postawie lidera torysów może świadczyć również nominacja Hague'a na stanowisko rzecznika ds. zagranicznych w gabinecie cieni, chociaż jak zauważa część badaczy, Cameron kierowany zapewne chęcią zjednoczenia podzielonej od ponad dekady partii unikał jednoznacznej oceny procesów integracyjnych.

Jakkolwiek zwycięstwo w wyborach do Izby Gmin oraz konieczność zawiązania koalicji z Liberalnymi Demokratami złagodziły nieco narrację konserwatystów, ich główne postulaty nie uległy przekształceniom. Początkowo polityka europejska, chociaż istotna, ustąpiła miejsca zagadnieniom społecznym i gospodarczym. Jednak w 2013 roku na skutek konfliktów wewnątrzpartyjnych i coraz większej popularności eurosceptycznej Partii Niepodległości Zjednoczonego Królestwa premier przedstawił szczegółową strategię rządową dotyczącą relacji z Unią Europejską. Wskazując na kryzysy strefy euro, konkurencyjności gospodarczej oraz legitymizacji, postulował podjęcie działań, które doprowadziłyby między innymi do bardziej efektywnej współpracy gospodarczej opartej na wspólnym rynku (nie zaś na wspólnej walucie) oraz do zwiększenia znaczenia parlamentów narodowych kosztem scentralizowanych struktur unijnych⁵⁶. Jeśli natomiast reforma Wspólnoty nie zostanie przeprowadzona, Cameron wskazał na możliwość organizacji referendum dotyczącego dalszego członkostwa Wielkiej Brytanii w Unii⁵⁷.

Ta bez wątpienia rewolucyjna deklaracja z jednej strony była próbą osłabienia radykalnie eurosceptycznego ugrupowania Nigela Farage'a, z drugiej zaś wyjściem na przeciw oczekiwaniom społecznym. Ratyfikacja kolejnych traktatów unijnych, rozszerzenie wspólnoty o następne państwa środkowoeuropejskie oraz kryzys strefy euro⁵⁸ skutkowały rosnącą niechęcią obywateli wobec Unii Europejskiej. W rezultacie marginalizowana dotychczas postawa eurosceptyczna zaczęła być postrzegana jako istotny głos w dyskusji na temat przyszłości Zjednoczonego Królestwa. Nie bez znaczenia pozostawał fakt zmiany poglądów przez część polityków opowiadających się niegdyś za pogłębianiem współpracy w ramach wspólnoty. W manifestie wyborczym z 2015 roku zobowiązano się przeprowadzić referendum przed końcem 2017 roku, zaznaczając jednocześnie, że Partia Konserwatywna podejmie szereg działań zmierzających do zabezpieczenia interesów brytyjskich we wspólnocie⁵⁹. Wśród priorytetów wymieniono ochronę brytyjskiej gospodarki, przekształcenie uregulowań dotyczących ochrony praw człowieka oraz zmianę polityki imigracyjnej. Ostatnia z wymienionych kwestii budziła szczególne zainteresowanie opinii publicznej z powodu wzrastającej liczby ludności napływowej oraz obaw obywateli związanych z jej asymilacją.

Publiczna debata dotycząca przyszłego referendum rozpoczęła się zaledwie kilkanaście tygodni po wyborach, które także za sprawą koncyliacyjnej, aczkolwiek stanowczej

⁵⁶ *EU speech at Bloomberg*, 23 I 2013, Prime Minister's Office, [online] <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>, 12 X 2016.

⁵⁷ *Tamże*.

⁵⁸ N. Startin, *Have we reached a tipping point? The mainstreaming of Euroscepticism in the UK*, „International Political Science Review” 2015, Vol. 36 (3), s. 315.

⁵⁹ *Strong Leadership, A Clear Economic Plan, A Brighter More Secure Future*, London 2015, s. 72.

postawy premiera przyniosły zwycięstwo torysom i powrót do rządów jednopartyjnych. Radykalni eurosceptycy, domagając się realizacji przedwyborczych obietnic, podjęli szereg działań zmierzających do przekonania Brytyjczyków do oddania głosu za wyjściem ze wspólnoty. Wśród samych torysów powołano eurosceptyczną grupę nacisku Konserwatyści dla Brytanii (Conservatives for Britain) postulującą jak najszybszą renegocjację warunków brytyjskiego członkostwa, a w razie fiaska rozmów deklarującą poparcie dla wystąpienia Zjednoczonego Królestwa z Unii Europejskiej. Wobec narastającej presji oraz oczekiwania społecznego premier ustalił datę referendum na 23 czerwca 2016 roku.

David Cameron, pomny doświadczeń Johna Majora, wyraził zgodę na swobodne zajęcie stanowiska przez wszystkich członków partii. Umiarkowani sceptycy, do grona których zaliczano również premiera, opowiedzieli się za pozostaniem w Unii, uznając, że przeprowadzone przez niego negocjacje warunków członkostwa we wspólnocie przyniosły oczekiwany rezultat. Z kolei zwolennicy orientacji radykalnej zaangażowali się w kampanię referendalną nawołującą do wyjścia Brytyjczyków ze wspólnoty. Za wystąpieniem opowiedzieli się między innymi były burmistrz Londynu Boris Johnson, ówczesny lider Izby Gmin Chris Grayling czy minister sprawiedliwości Michael Gove. Jednocześnie 138 torysowskich członków Izby Gmin wyraziło podobne stanowisko⁶⁰. W trakcie debaty publicznej, której jednym z najważniejszych wątków stał się problem imigracji, posługiwano się głównie argumentami od lat podnoszonymi przez kontestujących integrację europejską torysów. Wskazywano między innymi na konieczność odzyskania suwerenności i obrony brytyjskich interesów narodowych, podkreślając niedemokratyczność europejskiego procesu decyzyjnego. Należy zaznaczyć, że chociaż referendum zakończyło się zwycięstwem radykalnych eurosceptyków, nadal stanowią oni mniejszość we własnym ugrupowaniu politycznym, co wydaje się uzasadniać wybór Theresy May na nowego lidera.

Analiza dokumentów programowych, wystąpień polityków oraz działań podejmowanych przez torysów dowodzi, że będąca konsekwencją konserwatywnej wizji świata postawa eurosceptyczna stanowiła nieodłączny element doktryny partyjnej. Początkowo, gdy po II wojnie światowej rozpoczynano dyskusję nad ideą jednoczącej się Europy, wśród torysów dominowała radykalna odmiana eurosceptycyzmu zakładająca pozostanie Zjednoczonego Królestwa poza strukturami wspólnotowymi. Ta orientacja przeważała również w latach 50. i dopiero na początku nowej dekady ustąpiła miejsca postawie proeuropejskiej przyjętej także przez umiarkowanych eurosceptyków. Nowe stanowisko, w znacznej mierze wynikające z torysowskiego pragmatyzmu, przyjęło formę paradygmatu, którego nie chciano kwestionować. Debata poświęcona procesom integracyjnym toczyła się więc między umiarkowanymi eurosceptykami a sympatykami idei zjednoczeniowych i była związana raczej z bieżącą strategią polityczną niż ze sporami doktrynalnymi. Wyjątek na tym tle stanowiła jedynie radykalnie eurosceptyczna grupa konserwatystów podzielających poglądy Enocha Powella. Należy jednak zaznaczyć, że wyrażane przez nich opinie marginalizowano.

⁶⁰ *EU vote: Where the cabinet and others MPs stand*, [online] <http://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-35616946>, 20 X 2016.

Stanowisko Partii Konserwatywnej ocenianej przez obywateli jako ugrupowanie przychylne tendencjom zjednoczeniowym zaczęło modyfikować pod koniec lat 80., co stanowiło reakcję na zmianę układu sił w Europie oraz reformy instytucjonalne przeprowadzone wewnątrz wspólnoty. Powrócono wówczas do refleksji ustrojowych, akcentując znaczenie zasady suwerenności Parlamentu oraz konieczność przywrócenia niezależności brytyjskich organów państwowych. Kryzys polityczny związany z ratyfikacją traktatu z Maastricht przesądził o zwycięstwie skrzydła umiarkowanie eurosceptycznego, wzmacniając jednocześnie radykałów. W kolejnych latach antagonizmy partyjne narastały, a nurt konserwatywnych zwolenników wystąpienia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej zyskiwał na znaczeniu. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez Luke'a Moore'a w latach 2010-2015, w Izbie Gmin jedynie 10% torysowskich deputowanych deklarowało poparcie dla dalszego procesu integracji europejskiej, podczas gdy 81% prezentowało stanowisko umiarkowanie lub radykalnie eurosceptyczne⁶¹.

Do ostatecznego starcia między członkami Partii Konserwatywnej doszło w 2016 roku w związku z ogłoszeniem przez Davida Camerona decyzji o referendum. Torysi mimo prezentowanych wcześniej poglądów podzielili się na dwie grupy: zwolenników wyjścia lub pozostania Zjednoczonego Królestwa w strukturach unijnych. Przyjęcie tej alternatywy spowodowało, że niejednokrotnie także umiarkowanie sceptycznych konserwatystów zaczęło utożsamiać z sympatykami idei zjednoczeniowych. Co istotne, sceptycyzm wobec idei integracji europejskiej nie był związany z jednym nurtem w doktrynie partyjnej, ale cechował torysów wywodzących się z różnych tradycji politycznych. Niechęć do instytucji wspólnotowych żywili zarówno przedstawiciele orientacji paternalistycznej, jak i ci będący zwolennikami nurtu indywidualistycznego, utożsamianego współcześnie z thatcheryzmem. Decyzja podjęta przez obywateli 23 czerwca 2016 roku nie skutkowałą zwycięstwem radykałów w obrębie partii, ponieważ większość jej członków głosowała za pozostaniem we wspólnocie, ale umocniła to skrzydło na tyle, że bez względu na przebieg i ostateczny rezultat procesu wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej radykalny sceptycyzm będzie postrzegany jako jedno z równoważnych stanowisk w dyskursie o przyszłości Europy.

BIBLIOGRAFIA

- 1979 *Conservative Party General Election Manifesto*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1979/1979-conservative-manifesto.shtml>.
- A Better Tomorrow*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1970/1970-conservative-manifesto.shtml>.
- Action Not Words. The New Conservative Programme*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1966/1966-conservative-manifesto.shtml>.

⁶¹ L. Moore, *What Explains Euroscepticism in The Conservative Party?*, [online] <http://blog.politics.ox.ac.uk/what-explains-euroscepticism-in-the-conservative-party>, 16 XII 2016.

- Baker D., Gamble A., Seawright D., *Sovereign nations and global markets. Modern British Conservatism and hyperglobalism*, „British Journal of Politics and International Relations” 2002, Vol. 4, nr 3.
- Biskup P., *Integracja czy dezintegracja? Przyszłość Unii Europejskiej z perspektywy brytyjskiej*, „Analiza Natolińska” 2013, nr 5 (63).
- Blake R., *The Conservative Party from Peel to Thatcher*, London 1988.
- Bogdanor V., *Footfalls echoing in the memory. Britain and Europe. The historical perspective*, „International Affairs” 2005, Vol. 81, nr 4, [online] <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2005.00479.x>.
- Churchill W., *Stany Zjednoczone Europy*, przeł. P. Biskup, „Przegląd Europejski” 2012, nr 2.
- Cosgrave P., *The Lives of Enoch Powell*, London 1989.
- Crowson N.J., *The Conservative Party and European Integration Since 1945*, London–New York 2007.
- Enoch Powell's 'Rivers of blood' speech, „The Telegraph” 2007, 6 XI, [online] <http://www.telegraph.co.uk/comment/3643823/Enoch-Powells-Rivers-of-Blood-speech.html>.
- EU speech at Bloomberg, 23 I 2013, Prime Minister's Office, [online] <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>.
- EU vote: Where the cabinet and others MPs stand, [online] <http://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-35616946>.
- Evans G., *Euroscepticism and Conservative Electoral Support. How an Asset Became a Liability*, „British Journal of Political Science” 1998, Vol. 28, nr 4, [online] <https://doi.org/10.1017/s0007123498000258>.
- Firm Action for a Fair Britain, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1974/February-1974-conservative-manifesto.shtml>.
- Hague W., *Leader's speech*, Blackpool 1999, [online] <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=145>.
- Hayton R., *The UK Independence Party and the Politics of Englishness*, „Political Studies Review” 2016, Vol. 14 (3).
- Invitation to Join the Government of Britain*, London 2010.
- It's time for action*, London 2005.
- Jesień L., *Europa w lustrze eurosceptycyzmu*, Nowy Sącz 1999, *Analizy, Dokumenty, Historia*.
- Jesień L., *Eurosceptyczna Brytania*, [w:] *Drogi do Europy*, red. J. Krauz, J. Reiter, Warszawa 1998.
- Kopecky P., Mudde C., *The Two Sides of Euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe*, „European Union Politics” 2002, Vol. 3, nr 3, [online] <https://doi.org/10.1177/1465116502003003002>.
- Landau P., *Anglia na rozdrożu*, Warszawa 1969, *Biblioteka Spraw Międzynarodowych*, nr 32.
- Landau P., *Spór o jedność polityczną Europy Zachodniej*, Warszawa 1976, *Biblioteka Spraw Międzynarodowych*, nr 61.
- Let us work together – Labour's way out of the crisis*, [online] <http://www.politicsresources.net/area/uk/man/lab74feb.htm>.
- Lindsay T., Harrington M., *The Conservative Party 1918-79*, London 1979.
- Lord Hailsham, *On the Constitution*, London 1992.

- Ludlow N.P., *Cena późnego akcesu. Wielka Brytania a Wspólnoty Europejskie 1950-1973*, [w:] *Drogi do Europy*, red. J. Kranz, J. Reiter, Warszawa 1998.
- Łastawski K., *Polityka zagraniczna Wielkiej Brytanii 1945-1956*, Warszawa 1975.
- McAllister I., Studlar D.T., *Conservative Euroscepticism and The Referendum Party in the 1997 British General Election*, „Party Politics” 2000, Vol. 6, nr 3.
- Moore L., *What Explains Euroscepticism in The Conservative Party?*, [online] <http://blog.politics.ox.ac.uk/what-explains-euroscepticism-in-the-conservative-party>.
- Prosperity With A Purpose*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1964/1964-conservative-manifesto.shtml>.
- Sorensen C., *Love Me, Love Me not... A Typology of Public Euroscepticism*, „Sussex European Institute Working Papers” 2008, nr 101.
- Startin N., *Have we reached a tipping point? The mainstreaming of Euroscepticism in the UK*, „International Political Science Review” 2015, Vol. 36 (3).
- Strong Leadership, A Clear Economic Plan, A Brighter More Secure Future*, London 2015.
- Taggart P., Szczerbiak A., *The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States*, „Sussex European Institute Working Papers” 2002, nr 51.
- Thatcher M., *Speech to the College of Europe („The Bruges Speech”)*, 20 IX 1988, [online] <http://www.margaretthatcher.org/document/107332>.
- The Best Future for Britain*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1992/1992-conservative-manifesto.shtml>.
- The Maddison-Project*, [online] <http://www.ggcd.net/maddison/maddison-project/home.htm>, 2013 version.
- The Next Five Years*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1959/1959-conservative-manifesto.shtml>.
- The Right Approach. A Statement of Conservative Aims*, London 1976.
- Time for Common Sense*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/2001/2001-conservative-manifesto.shtml>.
- United for Peace and Progress: The Conservative and Unionist Party's Policy*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1955/1955-conservative-manifesto.shtml>.
- Watson G., *The British Constitution and Europe*, Lejda 1959.
- You can only be sure with the Conservatives*, [online] <http://www.conservativemanifesto.com/1997/1997-conservative-manifesto.shtml>.
- Zięba A., *Współczesne brytyjskie doktryny polityczne*, Białystok 2001.
- Zięba A., *Współczesny konserwatyzm brytyjski*, Warszawa 1990.
- Zuba K., *Dryfujące wyspy: europejskie dylematy Brytyjczyków*, Warszawa 2013.

Dr Elżbieta SADOWSKA-WIECIECH – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa Społecznego Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Autorka publikacji naukowych na temat Wielkiej Brytanii, w tym monografii *Brytyjski samorząd lokalny po 1945 roku* (2014).